

2. Фурман А.В. Генеза толерантності і перспективи українотворення (комплексний проект) [Текст] / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 6-20.

3. Фурман А.В. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі [Текст] : монографія / А.В. Фурман, С.К. Шандрук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 272 с.

4. Шандрук С.К. Психологія професійних творчих здібностей [Текст] : монографія / С.К. Шандрук. – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – 357 с.

5. Ямницький В.М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент [Текст] : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. – 362 с.

УДК 159.9

Шаюк О. Я.

*к. психол. наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільський національний економічний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНТОГЕНЕТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Логіка досліджень й аналіз результатів значної кількості літературних джерел з обсяжної проблематики толерантності вказує на те, що терпимість є надважливою інтегральною характеристикою особистості, а її становлення підпорядковане загальним закономірностям психодуховного розвитку людини. Звідси очевидно, що особливої вагомості у становленні власне *толерантної особистості* набувають соціокультурна ситуація розвитку дитини, зміна провідних типів її життєактивності, психічні новоутворення, у тому числі формоструктури свідомості, вікові кризи трьох, семи і чотирнадцяти років, зміст, характер та інтенсивність її спілкування з навколишніми, передовсім із рідними, близькими, знайомими та ін. [5].

Якщо розглядати особливості психічного й суто особистісного розвитку в онтогенезі у контексті постання толерантності, то є підстави виділити певні періоди її становлення, а також методи і засоби її програмного формування. Загалом науковці-психологи виділяють *п'ять етапів розвитку толерантності*: ранній (латентний), емпіричний, колективістський, кризовий і зрілий, зміна яких означає перехід зазначеної риси-якості на новий щабель зрілості перш за все системи психосоціальних установок на себе і на інших.

Латентний етап охоплює ранній немовлячо-дитячий період від народження до 1–2 років. Так, незважаючи на слабку сформованість когнітивної сфери дитини, він є базовим у зародженні толерантності. Примітно те, що передумови терпимості тут спочатку актуалізуються як адаптаційна спроможність малечі пристосуватися до різних впливів довкілля (у тому числі й фрустраційного характеру), що формує підґрунтя для утвердження толерантності як форми психосоціального ставлення. На даному етапі толерантність дитини буквально прирівнюється до *терпеливості*, до її стійкості стосовно стресогенного впливу зовнішніх факторів та її здатності витримувати стан вимушеного дискомфорту. Загалом

формування особистої толерантності як форми стриманого психічного реагування на фрустраційні впливи у цей час у неї відбувається через механізм соціального опосередкування, у якому провідну роль закономірно відіграють представники найближчого оточення. Саме батьки, й першочергово мати, керують не тільки її поведінкою, а й емоційним самопочуттям, щоденно змінюючи вектор реагування з рефлекторного на психорегуляційний. У подальшому, з віком, природно відбувається поступове розширення кола осіб, які впливають на ступінь унявленої реакції дитини на фрустраційні та стресові ситуації повсякдення.

На емпіричному етапі становлення толерантності дитина, отримуючи все більшу автономність активності і дій, усвідомлює себе джерелом волі (починаючи із трьох-чотирьох років), усе більш самоорганізовано здійснює саморегуляцію власних потреб і бажань. На даному етапі дитина починає все більше підпорядковувати своє Я волі інших, причому часто не волі персоніфікованій, а груповій, соціальній. І цю здатність також закладає сім'я, тому що саме батьки спільно формують перші правила соціального співжиття для нащадка чи нащадків.

Колективістський етап формування толерантності вказує на нову віху входження юної особи у систему соціальних відносин – колективу класу, школи, неформальної вуличної групи, футбольної команди тощо. До соціально-психологічних механізмів, які впливають на розвиток толерантності особистості, тут слушно віднести конформізм як внутрішню піддатливість стороннім впливам та вимогам. Тому й індивідуальна толерантність у цей віковий період переважно формується під дією зразків і норм, наявних на рівні групової свідомості і групового сприйняття локалізованого світу.

Найбільш сприятливим для формування толерантності вважається підлітковий період життя, що прискорено розвиває колективістську свідомість особистості. Проте, на думку В.О. Паніної, особливості юнацького віку дають не менш значущі можливості для розвитку зазначеної риси-якості [2]. У даному віці завершується формування основних властивостей характеру та особливостей особистості. Характерологічні якості та особистісні риси утворюють онтогенетичне підґрунтя толерантності, починаючи формуватися з атитюдів у дошкільному віці, концентруються й оформляються на рівні цінностей саме в юнацькому віці, коли їх, власне, і потрібно закріплювати – інтелектуально, соціально, вчинково, рефлексивно [2].

У цьому аналітичному висвітленні дорослість – це час продовження розвитку особистості та досягнення розквіту її потенцій і можливостей. Саме у цей період вона досягає розуміння відповідальності як за власне життя, власні рішення, дії та вчинки, так і за долю близьких людей, справи, колективу, Батьківщини. Важливим показником дорослішання є *зрілість* людини, яку психологи різних парадигмальних таборів тлумачать по-різному. З. Фройд вважає, що зріла особистість багатогранна, їй властиві активність у вирішенні життєвих проблем і здатність докладати зусилля, відповідальність у соціальних та сексуальних стосунках, турбота про навколишніх і спроможність надавати соціальну допомогу іншим [3].

А. Адлер свого часу наголошував, що альтруїзм, людяність, прагнення до співпраці, почуття власної гідності і спроможність до творчості – основні властивості-риса зрілої особистості [1]. Натомість Е. Фромм пов'язував

зрілість із продуктивним типом особистості, тобто незалежним, чесним, спокійним, творчим, здатним на суспільно корисні вчинки. [4].

У розвитку особистості дорослого спостерігаються два ключові вектори психодуховного вдосконалення: з одного боку, це зростання особистісної автономності людини, її свободи, а з іншого – усистемнення соціальної інтегрованості, самоприйняття соціальної відповідальності, збагачення форм і засобів інтерактивної взаємодії і продуктивного спілкування.

Отже, толерантність розуміється як невід’ємна характеристика (показник) професіоналізму та зрілості особистості, а найважливішим внутрішнім чинником, котрий забезпечує прояв чи відсутність терпимості в даний віковий період, є її ціннісно-сміслова сфера та її індивідуально своєрідна функціональна організація, здійснювана на опрацьованому особою значеннево-смісловому матеріалі власної свідомості.

Завершальним акордом людського життя є пізній дорослий вік, або геронтогенез. Внаслідок тих змін, які відбуваються з людиною похилого віку, вона переймається проблемою збереження власної сутності, значимості та особистісної цінності. Тому першочергово від збалансування цілісності Я-концепції як осереддевого результату тривалого процесу особистісного розвитку залежить відкритість новому досвіду та змінам у житті, а відтак і персональна толерантність літніх людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Наука жити / Альфред Адлер ; пер. с англ. и нем. А. А. Юдин, Е.О. Любченко. – Киев : Port-Royal, 1997 – 33 с.

2. Панина В.А. Развитие толерантной позиции студентов в процессе профессиональной подготовки в университете : дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / В.А. Панина. – Краснодар, 2005. — 131 с.

3. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа / Зигмунд Фрейд.– Санкт-Петербург : «Алетейя», 1998. – 256 с.

4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрик Фромм ; пер. с нем. и англ. / [общ. ред., сост. и предисл. П. С. Гуревича]. – М. : Республика, 1994. – 447 с.

5. Фурман А.В., Шаюк О.Я. Толерантність як предмет онтофеноменологічного дискурсу / А.В. Фурман, О.Я. Шаюк // Психологія і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 31-61.